

УДК 342.734-054.73 (477)

Мельник І. П.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ СІМ'ЯМИ В УКРАЇНІ

У статті здійснено теоретичний аналіз основних нормативно-правових документів щодо захисту прав та свобод внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей, що сприяють створенню комфортних умов їх існування у сучасному українському суспільстві. Розкрито основні напрями професійної діяльності соціального працівника з даною категорією населення та необхідність надання їм різноманітних соціальних послуг та оцінки їх ефективності. Проаналізовано шляхи сприяння інтеграції та соціальної адаптації внутрішньо переміщених сімей з дітьми відповідно до чинного законодавства України.

Ключові слова: внутрішньо переміщена сім'я, соціальна робота, нормативно-правова база, захист конституційних прав, соціальна адаптація, соціальна інтеграція.

Складним завданням сучасного українського суспільства є формування міцного правового фундаменту в сфері вирішення проблем біженців і вимушених переселенців, де багато явищ ще недостатньо опрацьовані законодавцями. Йдеться, зокрема, про міграційне законодавство, міграційну політику та про самих внутрішньо переміщених осіб як об'єктів правового регулювання і соціальної політики держави.

У 2014 році Україна вперше в історії зіткнулася з зовнішньою військовою агресією внаслідок якої було окуповано близько 8% території країни, на якій проживало понад 5,8 мільйона осіб. Особливо напружено склалася ситуація на частині території Донецької та Луганської областей, де у зв'язку з окупацією розгорнулися активні бойові дії. Не менш ніж половина з них були змушені покинути місце свого постійного проживання і переміститися на неокуповану територію України.

Про актуальність проблематики соціально-правового забезпечення внутрішньо переміщених сімей свідчить значна кількість наукових праць та досліджень. Так, проблемам соціально-правового захисту біженців та внутрішньо переміщених осіб, а саме: аспектів теорії і практики міжнародного права, особливостей національного характеру і соціальної стратифікації, проблем міграційної політики, присвячені наукові роботи зарубіжних вчених: А. Інкельс, Д. Пападеміетріу, Гай С. Гудвін-Гілл, Д. Левінсон та ін..

Основні причини, стратегії переселення та проблеми адаптації внутрішньо переміщених осіб досліджували О. Міхеєва, В. Середа та ін.; Т. Семигіна, Н. Гусак, С. Трухан досліджували особливості соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні; соціально-психологічні особливості біженців та вимушених переселенців, їх інтеграції в українське суспільство як соціально-педагогічній проблемі були присвячені наукові праці Н. Тимошенко та

Є. Мигашко; соціально-педагогічні аспекти роботи з сім'ями вимушених переселенців розкрито у працях І. Сьомкіної, А. Капської, О. Карпенко та ін..

Держава повністю відповідальна за створення умов за яких права вимушених переселенців будуть захищені нарівні з правами всіх громадян але з урахуванням особливих потреб, що виникли в результаті раптового переїзду. Відповідно до статті 3 Конституції України «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [6, с. 2].

Слід зазначити, що всі права та свободи вимушених переселенців та їх сімей регулюють низка законів, постанов, підзаконних актів, що були прийняті державою з метою реагування на потреби вимушених переселенців та регулювання їхньої життєдіяльності у зв'язку із складними обставинами.

До сімей, які класифікуються як такі, що опинились у складних життєвих обставинах, належать, зокрема, сім'ї з дітьми, які опинились у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх самостійно у зв'язку з вимушеною міграцією [3].

Наявність або відсутність проблем, труднощів у сімей з дітьми із числа внутрішньо переміщених залежить від особистісних факторів, чинників ризику сім'ї та громади; від наявних ресурсів та здатності усвідомлювати їх і користуватися ними; від адаптаційних можливостей справлятися з труднощами.

Соціальна робота з вимушеними переселенцями та їх сім'ями спрямована на забезпечення ефективної соціальної адаптації та здійснення соціального захисту, зміцнення та активізацію їх адаптаційного потенціалу, створення сприятливих умов для їх життєдіяльності, забезпечення тривалих соціальних відносин, налагодження механізмів самоорганізації та саморозвитку, допомоги членам сімей вимушених переселенців у їх позитивній соціалізації.

У даний час нормативно-правова база щодо захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та населення окупованих територій є доволі розвиненою. В її основу входять Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та Національна стратегія у сфері прав людини на період до 2020 року, яку було затверджено Указом Президента України від 25.08.2015 р. №501/2015. Головна мета цих документів полягає у забезпеченні внутрішньо переміщеним особам та членам їх сімей гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян, створення належних умов для соціальної адаптації, забезпечення тимчасовим житлом та запровадження системного підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного (доступного, зрозумілого, передбачуваного) механізму реалізації та захисту прав та свобод людини, який включає виконання конкретних заходів, обсяги і джерела фінансування, відповідальних виконавців та партнерів їх реалізації, очікувані результати та індикатори їх виконання [2].

Окремо слід також відзначити Постанову Кабінету Міністрів №1074-VIII від 31.03.2016 р., якою було затверджено Рекомендації парламентських слухань на тему «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції», які в подальшому спонукали до прийняття низки різноманітних правових документів, які охопили широке коло проблем внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей [7].

Надалі виникла необхідність ведення системи обліку переміщених громадян та їх сімей з окупованих територій що призвело до прийняття Постанови КМУ № 509 від 01.10.2014 «Про облік внутрішньо переміщених осіб», яка включає механізм видачі довідок про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та особливості його функціонування.

Професійна діяльність соціального працівника з внутрішньо переміщеними сім'ями спрямована на подолання негативних явищ спричинених вимушеною міграцією. Соціальні працівники-практики мають бути спроможними сприяти вирішенню проблем, які виникли із зміною фактичного місця проживання та зміцнювати внутрішній потенціал сім'ї для успішного виконання нею головної функції - виховання дітей.

У зв'язку з цим, Кабінетом міністрів України була прийнята Постанова № 1094 від 16 грудня 2015 р. «Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року», яка спрямована на зниження рівня соціальної напруженості серед них і в суспільстві та розкриває основні шляхи сприяння інтеграції та соціальній адаптації до умов життя, які включають всі сфери життєдіяльності внутрішньо переміщеної сім'ї, а саме: правове забезпечення, соціально-економічне забезпечення, медичне забезпечення, транспортне забезпечення, побутове забезпечення, культурне та патріотично-виховне забезпечення, організаційно-інформаційне забезпечення.

Головна проблема багатьох сімей – матеріальна. Частіше всього такі сім'ї мають і погані житлові умови. Сьогодні цій сім'ї потрібна соціальна допомога й захист держави. Причому допомога не разова, а постійна, гарантована, адресна. Потрібна продумана, зважена соціальна програма роботи із сім'єю в кожній області України, яка враховуватиме її соціально-економічні можливості. Основними напрямками діяльності державних соціальних служб в Україні в напрямку соціальної підтримки сімей вимушених переселенців сьогодні є:

- соціальний патронаж сімей;
- консультування із соціально-правових питань;
- сприяння в отриманні пільг, допомоги, компенсацій та інших виплат, матеріальної й натуральної допомоги;
- консультування з питань самозабезпечення;
- сприяння у вирішенні питань зайнятості, влаштування на курси перепідготовки тощо [4].

Також для ефективної соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщеним особам та їх сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, що спричинені соціальним становищем, внаслідок яких особа частково або повністю не має здатності (не набула здатності або втратила її) чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя і брати участь у суспільному житті, надається одноразова грошова допомога та інші види соціальних виплат [10].

Особливості та механізм використання коштів, що надійшли в національній та іноземній валюті від фізичних та юридичних осіб, резидентів і нерезидентів як благодійна пожертва, гуманітарна допомога, гранти та дарунки для надання одноразової грошової допомоги закріплені у Постанові КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 р. «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам» [12].

Постанова КМУ № 365 від 8 червня 2016 р. «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [1] визначає механізм призначення (відновлення) внутрішньо переміщеним особам виплати пенсій (щомісячного довічного грошового утримання), довічних державних стипендій, усіх видів соціальної допомоги та компенсацій, матеріального забезпечення, надання соціальних послуг, субсидій та пільг (далі — соціальні виплати) за рахунок коштів державного бюджету та фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування. Вона передбачає здійснення структурними підрозділами з питань соціального захисту населення перевірки наведених у довідці про взяття на облік відомостей про фактичне місце проживання внутрішньо переміщеної особи та складання акта обстеження матеріально-побутових умов сім'ї. Таким чином, спрощено порядок обліку внутрішньо переміщених осіб та забезпечено дієвий контроль в системі здійснення соціальних виплат, субсидій внутрішньо переміщеним особам.

Також дуже актуальною є проблема забезпечення зайнятості внутрішньо переміщених осіб на забезпечення вирішення якої спрямована Постанова КМУ № 505 від 8 липня 2015 р. «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки» [14]. Вирішення питань працевлаштування внутрішньо переміщених осіб можливе шляхом застосування комплексного підходу, що передбачає створення економічних та фінансових умов, зокрема здійснення інвестицій для створення нових або адаптації наявних робочих місць для таких осіб, а також умов для їх професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації.

На даному етапі важливим є дослідження потреб (першочергових та другорядних) внутрішньо переміщених сімей, а також послуг які їм надаються, рівня задоволеності цими послугами, визначення кредиту довіри до державних та недержавних установ та організацій. Також для надання допомоги та вирішення соціальних проблем всі сім'ї підлягають соціальному інспектуванню, в результаті якого вивчаються їх потреби та у разі необхідності вони беруться під соціальний супровід. При цьому діяльність соціальних працівників опирається на положення Закону України «Про соціальні послуги»

[3], який визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, Постанов КМУ № 895 від 21.11.2013 року «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах» [11] та № 896 від 21.11.2013 року «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)» [13].

Основними суб'єктами, які забезпечують процес соціальної адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених сімей до нових умов існування є Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, Територіальні підрозділи державної міграційної служби, Управління соціального захисту населення, благодійні фонди та громадські організації, які будують свою діяльність на основі дотримання наступних законодавчих документах [9].

Отже, в сучасних реаліях збройного конфлікту на сході України та незадовільної економічної ситуації у країні в цілому, зростає кількість внутрішньо переміщених сімей, які потребують захисту їх прав та інтересів. Виходячи з цього, держава надає переміщеним громадянам додаткові права й гарантії, покликані полегшити процес їх адаптації до нових умов проживання. Також зазначимо, що розвиток національної нормативно-правової бази у даному напрямі потребує вдосконалення шляхом орієнтації на міжнародні вимоги та стандарти соціального захисту внутрішньо переміщених осіб та членів їх сімей відповідно до напрямів державної соціальної політики. Наразі проблема соціальної роботи з громадянами переміщеними зі сходу України є актуальною та потребує подальшого дослідження.

Використана література:

1. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам: Постанова КМУ № 365 від 8 червня 2016 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/249110200>
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1706-18/page>.
3. Закону України «Про соціальні послуги» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
4. Капська А. Й. Соціальна робота : [навчальний посібник] / А. Й. Капська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – С. 127.
5. Карпенко О.Г. Професійна діяльність соціального працівника як творчий процес / О.Г. Карпенко // Науковий часопис Національного пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. – Вип. 22 : зб. наук. пр. – К. : Видво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. – С. 139–145.
6. Конституція України: [Текст]: офіц. текст: [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. із змінами, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р.] – К.: Мін-во Юстиції України, 2006. – 124 с.

7. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1074-19>.

8. Сімейно орієнтована соціальна робота: практичні аспекти. Конспект лекцій / За заг. редакцією В. О. Кузьмінського, С. С. Лукашова — К.: Молодь, 2010. — С 56-68.

9. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. У 2-х ч.; Ч. 2 / А. В. Аносова, О. В. Безпалько, Т. П. Цюман та ін. / За заг. ред.: Т. В. Журавель, З. П. Кияниці. – К. : ОБНОВА КОМПАНІ, 2017 – С. 19-21.

10. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1094 // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – С. 582.

11. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах: Постанова КМУ № 895 від 21 листопада 2013 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/895-2013-%D0%BF>

12. Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам: Постанові КМУ № 535 від 1 жовтня 2014 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/535-2014-%D0%BF>

13. Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб): Постанова КМУ № 896 від 21 листопада 2013 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF>

14. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки: Постанова КМУ № 505 від 8 липня 2015 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2015-%D0%BF>

МЕЛЬНИК ИРИНА ПЕТРОВНА. *Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з внутрішньо переміщеними сім'ями з дітьми в Україні.*

В статті здійснено теоретичний аналіз основних нормативно-правових документів щодо захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб і членів їхніх сімей, які сприяють створенню комфортних умов їхнього існування в сучасному українському суспільстві. Розкрито основні напрями професійної діяльності соціального працівника з даною категорією населення і необхідність надання їм різноманітних соціальних послуг і оцінки їхньої ефективності. Проаналізовані

пути содействия интеграции и социальной адаптации внутренне перемещенных семей с детьми в соответствии с действующим законодательством Украины.

Ключевые слова: внутренне перемещенная семья, социальная работа, нормативно-правовая база, защита конституционных прав, социальная адаптация, социальная интеграция.

MELNYK IRUNA. *Normatively-legal providing of social work with the inwardly moved families with children in Ukraine.*

In the article the theoretical analysis of basic normatively-legal documents is carried out in relation to the protection of rights and freedoms of the inwardly moved persons and members of their families that assist creation of comfort terms of their existence in modern Ukrainian society. Basic directions of professional activity of development worker with this category of population and necessity of grant to them of various social services and estimation of their efficiency are exposed. The ways of assistance to integration and social adaptation of the inwardly moved families are analysed with children in accordance with the current legislation of Ukraine.

Keywords: *the inwardly moved family, social work, normatively-legal base, protection of constitutional rights, social adaptation, social integration.*

УДК 37.036+37.013

Петришин Л.Й.

ПОЗИТИВНІ ДЕВІАЦІЇ ЯК ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті схарактерезовано теоретичні аспекти прояву позитивних девіацій як фактору особистісного розвитку. Закцентовано увагу на тому, що позитивними девіаціями називають ті відхилення, які носять позитивний життєтворчий характер: креативність, талант, геніальність, соціальна творчість, героїчні вчинки. Розкрито та проаналізовано деякі аспекти проявів творчих можливостей, потенціалу, здібностей та креативності та геніальності як вияву позитивних девіацій та фактору відхилення від соціальної норми та їх видозміни.

Ключові слова: *позитивні девіації, особистість, особистісне становлення, соціальна норма, феномен, творчість, креативність, геніальність, професіоналізм.*

Певним фактором відхилення від загальноприйнятих та соціальних норм і ціннісних орієнтацій є девіантна поведінка (від лат. *Deviatio* – відхилення, ухилення поведінки). Дана проблема є фундаментальною для багатьох галузей соціальної науки і практики (соціології, антропології, психології, економіки, педагогіки). А в таких сферах професійної діяльності, як соціальна робота і соціальна педагогіка, девіантна поведінка виступає в якості однієї з ключових